

УДК 327:623.454.8(470+571)

Усенко І. І.

ЕСКАЛАЦІЯ ДЛЯ ДЕЕСКАЛАЦІЇ У ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

«Ескалація для деескалації» – це оцінка американською стороною ядерної політики Росії. Поняття існує в умовному діалозі між двома країнами, в контексті ядерного аспекту їх двосторонніх відносин, і, безпосередньо, проблеми обмеження ядерних озброєнь. Метою статті є аналіз поняття «ескалації для деескалації» та військової політики Російської Федерації. Автор вказує, що формулювання «ескалація для деескалації» не міститься в офіційних документах, проте положення, що відповідають його змісту наявні в діючій військовій доктрині Росії 2014 року, яка з моменту її прийняття підвищила ядерний поріг і закріпила неядерне стримування.

Ключові слова: ескалація, деескалація, військова доктрина, ядерна зброя, превентивний удар

Постановка проблеми. «Ескалація для деескалації» – це оцінка американською стороною ядерної політики Росії. Поняття існує в умовному діалозі між двома країнами, в контексті ядерного аспекту їх двосторонніх відносин, і, безпосередньо, проблеми обмеження ядерних озброєнь. В останні роки, все частіше говорять про відновлення гонки ядерних озброєнь і обопільному зниженні ядерного порогу. Росія та США подовжили дію Договору про заходи щодо подальшого скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-3). Подовження договору на тлі погіршення

відносин було критичним у даній сфері співробітництва. До того ж, розгляд цього питання має значення для України, в зв'язку з існуючим на її території збройним конфліктом за участю Росії.

Метою статті є аналіз політики «ескалації для деескалації» у військовій доктрині Російської Федерації.

Аналіз актуальних досліджень и публікацій. У вітчизняній історіографії слід виділити аналітичний огляд української дослідниці П. А. Сіновець [17], який містить контекст проблеми та описує можливі мотиви Російської Федерації.

Центральними є наукові роботи російських і американських вчених, у яких ядерна стратегія РФ розглядається на предмет наявності названої концепції: А. Баклицького [14], Н. Сокова [18], О. Олікер [14,15], К. Ван Бруусгаард [20]. Так, в одному з основних досліджень, О. Олікер аналізує військові доктрини, офіційні заяви представників Росії, військові навчання і програму модернізації ядерної зброї. У статті «Міф про знижений ядерний поріг Росії» К. Ван Бруусгаард доводить, що ядерний поріг, зміна якого може бути безпосередньо пов'язана з реалізацією концепції «ескалації для деескалації», понижений не був.

Документальну основу роботи становлять Військові доктрини РФ 2002, 2010 і 2014 років де посилання [2, 3, 4]; Указ Президента Російської Федерації «Про основи державної політики Російської Федерації в сфері ядерного стримування» [12]; Огляд ядерної політики США 2018 року [13].

У роботі також використовуються супутні матеріали [5, 6, 8, 9, 10, 11] і статті, в яких розглядається концепція «ескалації для деескалації» С. Т. Брезкуна [1], Є. В. М'яникова [7].

Виклад основного матеріалу. Поняття «ескалація для деескалації» використовується американськими політиками, публіцистами і вченими в дискусії про ядерну стратегію РФ, в

офіційних документах США. В оригінальному тексті «Огляду ядерної політики», опублікованому в лютому 2018 року, йдеться: «Москва загрожує і проводить навчання з першим обмеженим застосуванням ядерної зброї, що свідчить про помилкове очікування, що ядерні загрози або обмежене застосування [ядерної зброї] першої здатне паралізувати США і НАТО і, таким чином, завершити конфлікт на умовах, вигідних для Росії. Деякі аналітики в США називають це російської доктриною «ескалації для деескалації». Деескалація в цьому сенсі виходить із помилкового припущення Москви про західну капітуляції на вигідних для неї умовах» [13, с. 54].

Саме поняття має на увазі готовність Росії вдатися до ядерного удару в регіональному конфлікті із застосуванням звичайних озброєнь, якщо їх виявиться недостатньо і при перевазі супротивника. Такий удар теоретично справить сильний психологічний вплив на супротивника: страх перед широкомасштабною ядерною війною і вже продемонстрована рішучість Росії змусять його укласти перемир'я на вигідних для неї умовах, розмежовуючи сфери інтересів.

Концепція, яка за своїм змістом збігається з вживаним в США поняттям ескалації для деескалації, була вироблена в кінці 1990-х - початку 2000-х років, у ході дискусії про значення ядерної зброї для забезпечення національної безпеки Росії, і закріплена в ухваленій у 2000 році Военній доктрині РФ, яка стверджувала «право на застосування ядерної зброї у відповідь на використання проти неї та (або) її союзників ядерної та інших видів зброї масового знищення, а також у відповідь на великомасштабну агресію із застосуванням звичайної зброї в критичних для національної безпеки Російської Федерації ситуаціях» (Військова доктрина РФ, 2000). У тексті неопублікованого документа, що передував їй, «Про Основні положення військової доктрини Російської Федерації»

1993 року, згідно зі статтею В.І. Левшина, А.В. Неделіна і М.Є. Сосновського (1999), превентивний удар називався «абсолютно неприпустимим» [6, с. 35].

У статті «Про застосування ядерної зброї для деескалації військових дій», її автори Левшин, Неделін і Сосновський говорять про те, що ядерна зброя має бути використана як інструмент для деескалації конфлікту [6, с. 36].

У цій та в інших роботах російських авторів розробляється концепція «демонстраційного ядерного удару» і способи деескалації конфлікту із застосуванням ядерної зброї [1].

Виходу Военної доктрини РФ 2000 року передувала повітряна кампанія НАТО проти Югославії - бомбардування в березні – червні 1999 року. Белград скоро капітулював після того, як протиповітряні системи були виведені з ладу і атаки союзних сил не вдалося відбити. Кампанія, яка привела до ліквідації режиму Мілошевича, зробила очевидним для російського керівництва технічну перевагу Альянсу, нездатність вплинути на ситуацію, в якій безпосередньо порушувались інтереси Росії, власну вразливість. З часу бомбардувань Югославії, одним з найбільших побоювань Росії є повітряно-космічний удар і, серед основних зовнішніх загроз, перерахованих у Військовій доктрині 2000 року одним з пунктів є «... дії, спрямовані ... на порушення функціонування стратегічних ядерних сил, систем попередження про ракетний напад, протиракетної оборони...» [2, с. 7]. Дана витримка частково описує події в Югославії. У наступних доктринах була розвинена концепція повітряно-космічної оборони.

В кінці червня 1999 року в Калінінграді російське керівництво ініціювало великомасштабні військові навчання «Захід-99». У ході втіленого сценарію, «вичерпавши можливості оборони звичайними засобами, щоб уникнути повної поразки і втрати

Калінінграда, було завдано у відповідь обмежений ядерний удар. Чотири крилаті ракети великої дальності (КРБД) з ядерними боєголовками були умовно випущені стратегічними бомбардувальниками: дві з них знищили два великих міста в Західній Європі, ще дві - два міста в США. Після ядерного удару агресор умовно злякався, визнав свою поразку і відступив» [10]. Нестратегічна ядерна зброя стала допустимим, прийнятним способом відновлення позицій.

Крім цього, чергові припущення про «ескалацію для деескалації» в якості можливої складової російської військової доктрини були спровоковані заявами Миколи Патрушева, який з 2008 року займає посаду Секретаря Ради безпеки Російської Федерації. У 2010 році, напередодні виходу Военної доктрини, він стверджував, що в документ буде внесене положення про превентивний удар [11].

Також висловлювалася думка, що існує окрема, прихована ядерна доктрина, яка цілком може містити цей принцип [16]. Можливо російським урядом навмисно створюється ілюзія багатозаровості доктринального забезпечення ядерної політики [7]. Одним з «ускладнень» є той факт, що Росія продовжує розширювати свій ядерний арсенал, особливо за рахунок розробки ракет подвійного призначення, які здатні нести як ядерні, так і звичайні боезаряди, як наприклад, «Сармат» і «Буревісник». Також збільшилася кількість нестратегічної ядерної зброї. У 2019 р. припинив свою дію Договір про ліквідацію ракет середньої і меншої дальності (ДРСМД), що створює ще більшу напругу. Тактична ядерна зброя, яке входить в російський арсенал, не регулюється жодним міжнародним договором, подібними до тих, які діють щодо інших видів ядерної зброї.

Російські політики і, зокрема, президент В. Путін кажуть про те, що

діюча Військова доктрина не передбачає нанесення превентивного удару [9].

Одне зі значень ядерної зброї – це стримуючий фактор. Росія незмінно дотримується концепції ядерного стримування. У Військовій доктрині РФ, прийнятій в 2000 році, йдеться про необхідність збереження ядерного потенціалу для забезпечення військової безпеки держави і для попередження виникнення збройних конфліктів [2, с. 7]. Це положення було збережено і розширено в доктринах 2010 і 2014 років: «Ядерна зброя залишатиметься важливим фактором запобігання виникненню ядерних військових конфліктів і військових конфліктів із застосуванням звичайних засобів ураження (великомасштабної війни, регіональної війни)» [4, с. 8].

Потрібно зауважити, що С. Брезкун у своїй статті не відмовляється від поступовості розвитку конфлікту і запобіжних заходів військової агресії звичайними видами зброї і в кінці статті він стверджує, що «...перехід з одного «ступеня» ескалації до іншого проводиться з єдиною, основною метою: деескалювати конфлікт на тій його стадії, якій він вже реально досяг, а не домогтися за рахунок погроз застосування російської ЯЗ будь-яких переваг або вигід для Росії...» [1].

Здається, ніби це свого роду випадок дискomунікації, коли в США дії Росії інтерпретують далеко від заданого нею сенсу. Можливо, що ця нерозбірливість пов'язана з деякою невизначеністю всередині самої російської політичної еліти, яка балансує на межі стримування і залякування, і ядерна зброя потрібна Росії не стільки для «прямого» застосування, скільки для залякування. У випадку Росії поняття стримування і залякування синонімічні.

У 2007 році, в своїй Мюнхенській промові, Путін заявив, що США порушили баланс сил [5]. Практика дестабілізації і розбалансування останніх років – це маніфестація сили, яка сприймається

російським урядом як відновлення колись порушеного балансу. Демонстрований ядерний потенціал Росії повинен бути очевидним і, так, змусити потенційного противника відмовитися від бажання або наміру напасти.

Згідно Олікер, ядерний поріг Росії зараз вище, ніж, коли діяла Військова доктрина 2000 року. Також він вищий, ніж у США, в чийй ядерної концепції передбачається застосування ядерної зброї для захисту життєво важливих інтересів США, їх союзників і партнерів [14, с. 3; 15]. У військовій доктрині 2014 року, значне місце відведено неядерному потенціалу стримування [4, с. 8].

Маніпуляції ядерним потенціалом були необхідні на період відсутності високоточної зброї, коли Росія гостро відчувала свою вразливість. Росія перебувала в пошуках втраченого статусу і ядерна зброя стала виходом. Розвиток конвенційної високоточної зброї, яка є визнаною альтернативою ядерній, сприяв зниженню залежності від останньої [17]. На даний момент Росія має велику кількість високоточних крилатих ракет, нових розробок гіперзвукової зброї, в числі яких ракета "Циркон", ракетні комплекси «Кинджал» і «Авангард».

Територіальність визначає зовнішню політику Росії і ядерна зброя - гарантія того, що Росію неможливо буде ігнорувати при врегулюванні регіональних конфліктів, як це було у випадку з Югославією. Росія віддає перевагу екстенсивному розвитку, шляхом територіального розширення за рахунок суміжних держав над інтенсивним. Питання не тільки в тому, чи може НАТО загрожувати цілісності Росії або існуючому режиму, Росія побоюється втратити свій вплив при прийнятті рішень, ту свободу дій в регіоні, якою вона зараз користується.

«Ескалація для деескалації» розглядається в основному в контексті регіонального конфлікту. Після анексії

Криму в 2014, в інтерв'ю для документального фільму Андрія Кондрашова «Крим. Шлях на батьківщину» Володимир Путін заявив, що Росія готова була привести в бойову готовність ядерну зброю, щоб не допустити втручання західних держав [9]. Це лише твердження, але воно отримало широке висвітлення в західній пресі.

Наскільки реальним був конфлікт між НАТО і Росією, судити важко. Спочатку Росія «діяла» на Кавказі; анексія Криму в 2014 році, порушення територіальної цілісності України, була сприйнята набагато гостріше, так як Україна межує з країнами-членами ЄС і є зразком території, що історично представляє колосальний інтерес для Росії, такий самий, як країни Балтії.

2 червня 2020 року вступив в дію Указ Президента Російської Федерації «Про основи державної політики Російської Федерації в сфері ядерного стримування», що раніше не публікувався. Відповідно до документу, він має оборонний характер. Ядерне стримування спрямоване не тільки на недопущення будь-якої агресії проти Росії, а й проти ескалації військових дій під час збройного конфлікту, «їх припинення на прийнятних для Російської Федерації і (або) її союзників умовах» [12]. Це відповідає загальноприйнятому визначенню «ескалації для деескалації».

Згідно з пунктом 9 документу: «Ядерне стримування спрямоване на забезпечення розуміння потенційним супротивником невідворотності відплати в разі агресії проти Російської Федерації і (або) її союзників» [12]. Це можна інтерпретувати наступним чином: реакцією російської сторони на будь-яку агресію проти неї буде застосування ядерної зброї.

У розділі III («Умови переходу Російської Федерації до застосування ядерної зброї») конкретизуються умови, що дозволяють Росії задіяти свої ядерні

сили: отримання інформації про пуск проти Росії балістичної ракети; застосування супротивником зброї масового ураження проти неї і (або) її союзників; дії противника, які можуть перешкодити Росії завдати ядерного удару; агресія з використанням звичайних озброєнь, яка загрожує існуванню російської держави [12].

Ця конкретизація частково робить більш зрозумілим контекст, в якому Росія вдається до ядерної зброї, і складання якого потенційним супротивникам краще не допускати. Однак останній пункт про атаку з а допомогою звичайних озброєнь, запозичений з Військової доктрини, залишається відкритим для інтерпретацій; в США та країнах НАТО текст повністю може тільки зміцнити впевненість в тому, що Росія дійсно дотримується приписуваної їй концепції «ескалації для деескалації».

По суті, прописане ядерне стримування симетричне або рівнозначне тим потенційним небезпекам і загрозам, на усунення яких воно спрямоване.

Також, можна вважати, що документ, його окремі положення, зокрема пункт 12, націлені на нерозповсюдження ядерної зброї. Унікальне положення містить і пункт 20, в якому йдеться, що Президент РФ може попередити окремі держави або блоки про готовність застосувати ядерну зброю.

Висновки. Розвиток звичайних озброєнь, розробка неядерного потенціалу стримування зробили Росію менш залежною від ядерного фактору в питаннях національної безпеки. Володимир Путін стверджував, що Росія не завдасть першого ядерного удару; превентивний удар не передбачений чинною військовою доктриною. Проте перший удар не обов'язково превентивний. Указ Президента «Про основи державної політики Російської Федерації в сфері ядерного стримування» задекларував ядерне стримування як те, чим керівництво

не знехтує у разі використання супротивником ядерної зброї або звичайних озброєнь так, що конфлікт досягне стадії великомасштабної конвенційної війни, в якій Росія буде програвати, тобто буде програвати російський уряд з перспективою втратити владу. Таким чином, формулювання «ескалація для деескалації» не міститься в офіційних документах, проте положення, що відповідають його змісту наявні в останньому документі, присвяченому ядерній політиці Російської Федерації. Концепція може бути реалізована в критичних умовах.

Діюча військова доктрина Росії була опублікована в кінці 2014 року після анексії Криму. За оцінками вчених вона підвищила ядерний поріг і закріпила неядерне стримування. Використання Росією ядерної зброї як політичного інструменту безпосередньо відбивається на Україні. Можливо ефективність ядерного стримування була перевірена в ситуації, що склалася довкола України і ядерна риторика дійсно справляє стримуючий вплив на США і НАТО.

Список використаної літератури:

1. Брезкун С. Т. России нужна "лестница" не эскалации, а деэскалации. *Независимое Военное Обозрение*. 2015. URL: http://nvo.ng.ru/concepts/2015-11-27/1_stairway.html (дата звернення: 11.05.2021).
2. Военная доктрина Российской Федерации от 21 апреля 2000 г. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102135800> (дата звернення: 11.05.2021).
3. Военная доктрина Российской Федерации от 5 февраля 2010 г. URL: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf> (дата обращения: 11.05.2021).
4. Военная доктрина Российской Федерации от 30 декабря 2014 г. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_d

- documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id/589760 (дата звернення: 11.05.2021).
5. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (дата звернення: 11.05.2021).
6. Левшин В. И., Неделин А. В., Сосновский М. Е. О применении ядерного оружия для деэскалации военных действий. *Военная мысль*. 1999. №3(5–6). С. 34–37.
7. Мясников Е. В. *О роли ядерного оружия в мировой политике и в обеспечении безопасности России и ее союзников*. Arms control : веб-сайт. URL: <http://www.armscontrol.ru/pubs/em070313.html> (дата обращения: 11.05.2021).
8. Путин готов был привести в боеготовность ядерное оружие из-за Крыма. *Ведомости* : веб-сайт. URL: <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2015/03/16/putin-gotov-bil-privesti-v-boegotovnost-yadernoe-oruzhie-iz-za-krima> (дата звернення: 11.05.2021).
9. Путин исключил нанесение Россией превентивного ядерного удара. *Интерфакс* : веб-сайт. URL: <https://www.interfax.ru/russia/633992> (дата звернення: 11.05.2021).
10. Россия проигрывает бой с тенью. *Новая Газета* : веб-сайт. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2004/11/18/20300-rossiya-proigryvaet-boy-s-tenyu> (дата звернення: 11.05.2021).
11. Россия разрешила себе наносить превентивные ядерные удары. *Лента* : веб-сайт. URL: <https://lenta.ru/news/2009/10/14/prevent/> (дата звернення: 11.05.2021).
12. Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. №355 Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания. URL: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/IluTKhAiabLzOBjIfBSvu4q3bcl7AXd7.pdf> (дата звернення: 11.05.2021).
13. Nuclear Posture Review 2018. URL: <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF> (last accessed: 11.05.2021).
14. Oliker O., Baklitskiy A. *The Nuclear Posture Review and Russian “de-escalation”: a dangerous solution to a nonexistent problem*. 2018. URL: <https://warontherocks.com/2018/02/nuclear-posture-review-russian-de-escalation-dangerous-solution-nonexistent-problem/> (last accessed: 11.05.2021).
15. Oliker O. *Russia’s Nuclear Doctrine. What We Know, What We Don’t, and What That Means*. 2016. URL: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/160504_Oliker_RussiasNuclearDoctrine_Web.pdf (last accessed: 11.05.2021).
16. Schneider M. B. *Escalate to De-escalate*. 2017. URL: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2017/february/escalate-de-escalate> (last accessed: 11.05.2021).
17. Sinovets, P. *Escalation for De-Escalation? Hazy Nuclear-Weapon “Red Lines” Generate Russian Advantages*. 2019. URL: <http://www.ponarseurasia.org/memo/escalation-de-escalation-hazy-nuclear-weapon-red-lines-generate-russian-advantages> (last accessed: 11.05.2021).
18. Sokov N. N. *Why Russia calls a limited nuclear strike “de-escalation”*. 2014. URL: <https://thebulletin.org/2014/03/why-russia-calls-a-limited-nuclear-strike-de-escalation/> (last accessed: 11.05.2021).
19. The United Nations, Security Council 1999, March 26. Security Council Rejects Demand for Cessation of Use of Force against Republic of Yugoslavia [Press release]. URL: <https://www.un.org/press/en/1999/19990326.sc6659.html> (last accessed: 11.05.2021).
20. Ven Bruusgaard, K. *The myth of Russia’s lowered nuclear threshold*. 2017. URL: <https://warontherocks.com/2017/09/the->

myth-of-russias-lowered-nuclear-threshold/
(last accessed: 11.05.2021).

Usenko I. I. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa I. I. Mechnikov National University

Escalation for De-Escalation as Part of Russia's Nuclear Policy

"Escalation for de-escalation" is the American side's assessment of Russia's nuclear policy. The concept exists in the dialogue between the two countries, in the context of the nuclear aspect of their bilateral relations, and, particularly, the problem of limiting nuclear weapons. In recent years, the revival of the nuclear arms race and the mutual lowering of the nuclear threshold have been under discussion. In January 2021, the Treaty between Russia and the United States on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (New START) has been renewed within the context of deteriorating relations between the states. Besides, addressing this issue is specifically important for Ukraine, considering the existing armed conflict on its territory that is being fueled by Russia.

The development of conventional weapons and non-nuclear deterrent potential has made Russia less dependent on the nuclear factor in national security issues. Vladimir Putin argues that the first nuclear strike cannot be delivered by Russia; a preemptive strike is not provided for by the current military doctrine. But the first strike is not necessarily preemptive. There is a possibility that the Russian government will resort to nuclear weapons if the conflict reaches the stage of a large-scale conventional war in which Russia can lose, namely the Russian government with the prospect of losing power. Thus, "escalation for de-escalation", without being spelled out in official documents, can be implemented in critical conditions.

The current military doctrine of Russia was published at the very end of 2014 after the annexation of Crimea. According to some scientists, on the contrary, it raised the nuclear threshold and accentuated non-nuclear deterrence and, perhaps, was a kind of conciliatory gesture on the part of Russia, no matter how paradoxical it may sound. Russia's use of nuclear weapons as a political instrument affects Ukraine directly. It may be the nuclear rhetoric that has a deterrent effect on the United States and NATO. NATO's reaction showed that for the members of the Alliance, Crimea is not the territory over which it would be worthwhile to come into a conflict with Russia.

Key words: *escalation, de-escalation, military doctrine, nuclear weapons, preventive strike*

*Рекомендовано до друку
– к. політ. н., доцентом Сіновець П. А.*

Стаття надійшла 13.05.2021